

Потпуковник **МИЛИСАВ НИКИЋ**

„СУТЈЕСКА I“

Издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“

Иако је о Сутјесци, заправо о догађајима који су се одиграли у току Пете непријатељске офанзиве, и досада написано много чланака, студија, репортажа, прича, цртица и белешки, ипак све то није било ни приближно довољно да би се могла сагледати сва величина збивања и прави значај Битке на Сутјесци за даљи ток и исход наше револуционарне Народноослободилачке борбе. И не само то. Раније објављени материјали нису, нити приближно, успели да дочарају услове у којима се ова Битка одиграла, атмосферу која ју је карактерисала.

Друг Тито је једном приликом рекао о Сутјесци: „Ову битку треба да изучавају наши млади војни кадрови, јер је она класични примјер упорности, херојства и умјешности наше ослободилачке народне револуционарне армије.“¹

Досадашњи покушаји обраде догађаја у току Пете непријатељске офанзиве заснивали су се, у највећој мери, на постојећој ратној документацији, нашој и непријатељској. А познато је да има врло мало сачуваних наших докумената из оних дана; непријатељски, пак, писани материјали сами не могу бити извори за потпунија разматрања и оцене јер би таква разматрања била једнострана. Уз све то мора се имати у виду да је у свим досада објављеним материјалима о Сутјесци недостајало података о маси догађаја који су везани за мање јединице: десетине, водове, чете и батаљоне, иако су баш такве јединице често играле значајну, а не ретко и судбоносну улогу за успех крупних подухвата, било у нападним или одбранбеним дејствима.

Кад се све то има у виду онда се без претеривања може рећи да су материјали објављени у „Сутјесци I“, првој књизи „Зборника сећања учесника Битке на Сутјесци“, веома драгоцени. Иако би се могло говорити о извесном субјективизму који се огртава, а који је неизбежан јер су учесници износили догађаје онако како су их они схватили, ови материјали стварно надокнађују недостатак документарне грађе о овом значајном догађају а то је, поред осталог, и био циљ издавача.

¹ Тито: Десет година Народне револуције, издање Културе 1951 год., стр. 164.

I

У првом делу књиге, поред уводне речи друга Тита, објављени су чланци који дају преглед војних операција, износе ток догађаја како су се одвијали по времену и простору, планове, одлуке, мере и противмере обеју страна. У том делу обрађене су целовито дивизије, њихово место и улога, а у посебним чланцима говори се о рањеницима (за њихов спас је и примљена битка на онаквом терену и под онако изванредно тешким условима), о снабдевању и вези. Чланке су писали руководиоци који су у оним данима командовали јединицама, доносили одлуке и остваривали их са својим борцима.

Кад данас говоримо о ратним искуствима и њиховом месту у обучавању нашег официрског кадра, полазимо од тога колико нам та искуства, пре свега она из нашег Народноослободилачког рата, могу послужити у евентуалном будућем рату, иако ће се он водити у другим условима, другачијим наоружањем итд. Значи, та искуства посматрамо са савременог становишта, што ће рећи да из њих извлачимо потребне закључке за будућност. Материјали објављени у књизи „Сутјеска I“ више су изношење догађаја, а мање анализа и свестранија оцена тих догађаја (мада у прилозима првог дела књиге има и оцена поступака како наших тако и непријатељских снага), али то не умањује њихову вредност јер, тако се може рећи, догађаји који се описују, збивања у целини и појединачно узета, са становишта изучавања наше револуционарне вештине ратовања и као примери значе одређено искуство.

Битка на Сутјесци уствари је претстављала синтезу наше до-тадашње ратне вештине, умешности у вођењу борбе, тактике и оперативне снажљивости, нарочито у планинском ратовању са надмоћним непријатељем. Јер, разноврсни тактичко-оперативни и борбени поступци наших јединица и трупа, за 30 дана непрекидних борби, претстављају богато и неисцрпно врело многих поука, ретка су драгоценост за савремену нарочито брдско-планинску трупу и њену тактику, и несумњиво значајан прилог савременој ратној вештини.

Кад наш читалац почне да проучава материјале овог дела књиге, он ће сам, бесумње, моћи да сагледа од коликог су и колико поучног значаја догађаји који се обрађују и колике могућности пружају за извлачење закључака за будућност. И што је најважније, моћи ће да нађе одговоре на питања како су решавани поједини војни проблеми: процене ситуација, доношење одлука, извођење нападних и одбранбених дејстава, маневри снагама и средствима, заседни поступци, одбијање јуриша и противнапади, вођење борбе у окружењу и пробој из њега. И све те проблеме решавале су наше команде и старешине, од Врховног команданта до командира одељења, у тако тешким условима у каквим се ретко која војска нашла у историји ратовања.

Од огромног су за нас значаја поуке које указују на непрекидну иницијативу старешина, снажљивост у најкомпликованијим ситуацијама, упорност и старешина и јединица и сваког борца да издрже

на положају, у напорима много пута и надљудским, да савесно, дисциплиновано извршавају и најтеже задатке, да истрају најчешће и без оних минималних материјалних услова за вођење борбе. Објављени материјали указују и потврђују да читава Главна оперативна група ни једног момента није клонула иако је сваки њен припадник био свестан тешке, скоро безизлазне, ситуације у којој се налазио. Свест о величини борбе, њеној праведности, циљевима, поверење у руководство, вера у себе и у своје снаге били су они неизмерљиви импулси који су давали снагу и онда кад је изгледало да више нема одакле да се исцеди.

Оно што је карактеристично и са војног становишта поучно јесте то да су одлуке за дејства (а ситуација је наметала да се одлуке брзо доносе, мењају, коригују итд.) постајале својина свих и претварале се у јединствену вољу да се у потпуности изврше. Непрекидна активност — и иницијатива — омогућавала је да се у току борбе пронађу најбоља решења. То потврђује и овај пример: „Треба потсетити да су у биткама које смо ми водили — констатује се у књизи —, у онаквим условима ратовања и уз онакву бројну надмоћ непријатеља, по правилу, без обзира колико је тешка општа ситуација, односно нарочито кад је тешка — релативно најлакши задатак имале челне јединице. Јединице и команданти у претходници имали су увек тенденцију да хитају напред, нарочито ако непријатељ пред њима није успео да се прикупи и организује“. Та тенденција је, како се и у књизи истиче, здрава јер она у себи носи офанзивност, ону значајну карактеристику којом се одликовала наша војска при извођењу борбених дејстава, али она може бити и једнострана са гледишта интереса целине јединица ангажованих у борби поготово у ситуацији у каквој се нашла Главна оперативна група, кад су рањеници претстављали тежак проблем.

Кад се говори о овом питању онда се истиче да онај ко непосредно руководи операцијама и кретањем свих јединица (у Бици на Сутјесци био је то Врховни штаб) мора непрекидно оцењивати до које мере јединице могу бити растурене или колико прикупљене. То, међутим, није ниуколико спутавало иницијативу осталих штабова и старешина, напротив она је долазила до пуног изражаја баш у тако тешким моментима. „Ми на челу, после избијања на Врбничке Колибе и после борби вођених у току 9-ог јуна, осетили смо да смо најзад избили на простор на коме непријатељ није успео да се учврсти и организује. И осетили смо да то треба искористити, тим пре што је то била једина сагледана и можда последња пукотина у обручу тактичког окружења. Сматрали смо да се, и са гледишта интереса целине, најзад пружа прилика за проширење простора нашег маневра и нашег дејства, а то је било постало неопходно.“²

У току Другог светског рата било је битки које су се водиле у окружењу. Има и примера, да су окружене снаге успевале да се пробију из окружења. На пример, на Источном фронту, где су крупније

² „Сутјеска I“ стр. 62.

снаге (корпуси) успевале да се пробију иако по цену великих губитака у људству и уз губитак највећег дела технике и тешког наоружања. Међутим, било би неубедљиво ако би се такви примери узимали као мерило при оцени успеха пробоја наших снага на Сутјесци јер су услови били сасвим другачији: бројни однос окружених јединица на Источном фронту према снагама противника био је повољнији од оног који је био између наших и непријатељских снага у Бици на Сутјесци. Но то није најважније, јер се и други фактори морају узети у обзир да би се оценило колико су наши услови били тежи. То су: наоружање, конфигурација земљишта, немање извора за снабдевање, огроман број рањеника и болесника које је требало носити и бранити, што је спутаваало маневарску способност наших јединица итд. Према томе, Битка на Сутјесци (уз ону на Неретви) била је једна од ретких битки у окружењу која је, под приближно исто тако тешким условима, победоносно завршена и у којој су се трупе „пробиле из окружења сопственим снагама, без икакве непосредне спољне помоћи.“ Ова битка је вођена, што је исто тако значајно, и добивена, „на активном југословенском ратишту, хиљаде километара далеко од савезничких фронтова, у дубокој стратигиској позадини непријатеља, властитим снагама, оружјем отегим од непријатеља, без ичије непосредне помоћи са било које стране.“³ Примери са других ратишта у току II светског рата исто тако, указују да су снаге које су водиле борбе у окружењу и вршиле пробој из окружења, уколико су се и успеле пробити за дужи или краћи период биле неспособне за нека озбиљнија дејства. Њих је требало попуњавати људством, наоружањем и опремом, вршити реорганизацију, одморити их и свестрано припремити да би могле бити ангажоване на неком важнијем задатку. Јединице Главне оперативне групе Врховног штаба, пак, одмах по успешно извршеном пробоју из окружења, прешле су у противофанзиву на широком фронту и извршиле на непријатеља низ жестоких удара, наносећи му губитке и ослобађајући територију коју је он држао. То је могла да постигне само војска високих квалитета, војска задивљујућег морала и вештине.

За читав наш Народноослободилачки рат било је карактеристично да је код јединица владало пуно међусобно поверење. Наиме, ако се једна јединица (без обзира на то да ли је реч о чети, батаљону или бригади) налазила у нападу или у одбрани, она је знала да се сусед на њеном крилу неће повући а да је бар не обавести. Примери који су описани у књизи „Сутјеска I“ то уверљиво потврђују. Док су борци Друге далматинске крварили на Барама, водећи борбу на живот и смрт да би спречили непријатељу да овлада оном једином стазом која је трасирала правац пробоја наших снага, знали су да ће и њихови другови из Друге пролетерске издржати под Кошуром. Или, док су на Љубином Гробу један за другим падали и умирали бранећи положај борци Четврте пролетерске, били су уверени да ће и њихови другови, они на Тисовом Брду, такође издржати и извр-

³ „Сутјеска I“ страна 54 и 55.

шити свој задатак. И оног дана, 10 јуна, кад је на уском простору око Врховног штаба врило као у котлу од пушчане и митраљеске ватре, од експлозија ручних бомби и артиљериских граната и авиобомби, ни на једном делу тог малог круга нико није хтео отступити, већ су сви са пуним поверењем једни у друге, и борци и јединице, остали на својим положајима докле је год то било потребно.

И са тог становишта посматрани, примери који су обрађени у књизи, а њих има доста, значе поуку и драгоцену искуство.

II

Други део књиге садржи сећања учесника, сећања појединачна. Препостављало се да се за протеклих петнаест година много детаља заборавило. То је само донекле тачно, јер из сећања учесника протекло време није могло одагнати оно што је људе везивало ланцима живота у току једномесечне епопеје. Сцене јуриша, слика кад друг друга вуче уз точило да би му живот спасао, деоба последњег залогоја, поглед тешко рањеног друга који моли да га убију како не би жив пао у руке непријатеља, затим сећање на бригаду, батаљон, чету, вод и десетину који се журе да једни другима пруже помоћ при продору или одбрани чуке и стазе, оних места која су означавала пут ка излазу из канџи које су стезале — све то и још много других детаља дато је у овом делу књиге са мање или више успеха, али не-посредно и топло испричано.

Овим писаним причама, да их тако назовемо, спасено је од заборава све оно занимљиво, херојско и људско, оно што у читаоцу треба да пробуди поштовање према мртвим и живим са Сутјеске. И још више: спасено је оно што ствара љубав према животу данас и што треба да улије веру у оно што ће доћи сутра. И да развије веру у то да никад нико неће смоћи такву силу да нам погази прошлост, садашњост и будућност наше револуције. Наш борац је и на Сутјесци, више него игде другде, својим гласом, својим оружјем, и надасве снагом воље доказао да човек може бити усправан. Може бити усправан чак и онда кад би свако мислио да је пао и сустао. То гесло кроз приче учесника и у стварности нашој добија нови квалитет — продужава се у нама и у онима који ће после нас пристизати.

У преко двадесет радова — сећања учесника (иако је то само део од преко 300 рукописа који су у припреми за штампу) лепо је описана атмосфера Сутјеске: Куд год се човек окрене вреба смрт. Хара тифус и мучи глад. У сваком кораку осећа се умор и из корака у корак он је све већи. На све стране гранате ломе и сипају челични огањ у коме треба сагорети; авет болести и рана наткриљује све. Ипак, рањени, болесни, и уморни корачају, иду напред, грчевито стежу оружје и последњим остацима снаге крче пут ка победи и слободи. Немачки војник добро наоружан, обучен и опремљен за борбу по врлетним стенама, пењао се на литице помоћу клинова и конопаца, а наши борци, скоро голи и боси, прелазили су планине, речне кањоне и тешко проходне шуме и брегове ишаране неприја-

тељским бункерима. Непријатељски авиони падобранима су својим трупaма бацали пакете муниције, конзерве хране, белог хлеба и цигарета, а за то време наш борац је секао месо са коња који је пао крај пута погођен зрном, парчетом гранате или зато што му је понестало снаге, и од тог парчета део носио свом другу у заклону букве.

Пут којим су пролазиле наше јединице био је обележен мртвим нашим и непријатељским војницима и огуљеним буквама: буквама кора, сремуша, буков лист, пужеви и убијени коњи били су једини извор хране.

О свему томе се у књизи „Сутјеска I“ може наћи једноставно и уверљиво испричаних примера. И зато, поред осталог, читаоцу сваки напис, свака реч сећања учесника, свака успомена постају драги, постају као своји.

Било је више елемената који су, у овој бици која се водила у окружењу и за пробој из њега, утицали на дејства Главне оперативне групе: непогодност земљишта, недостатак наоружања и опреме, средстава везе, измореност људства, слаба исхрана и слаба обавештајна служба. Али све је то остало некако у сенци оног одлучујућег: борбе за спас рањеника. Учесници износе снажно и убедљиво зашто су наше снаге, противно начелима свог дотадашњег ратовања, свесно примиле битку коју им је наметнуо непријатељ на оном месту, у оном времену и у условима који су њему одговарали. Сви борци од Врховног команданта до последњег у десетини учинили су све за спас својих рањених другова, па је и разумљиво што се у свим прилозима ове књиге говори и о рањеницима.

Сутјеска је, и поред свега, тек додирнута као тема. Са становишта фрагментарног, документарног, можда не — јер су материјали које су дали учесници значајно историско благо — али са становишта преношења на људе, са становишта оног што би било искуство и поука или са аспекта могућности уметничког уобличавања апсолутно да — тек додирнута. За филм, роман, песму, драмско стваралаштво, за расправу и војну студију у овој и у књигама које се припремају наћи ће се материјал истинит и изворан. И због прошлости и због будућности било би штета не искористити га. Колико ли истине има у речима једног песника кад каже: „У њој (Сутјесци) постоји неоткривени мајдан уметничких преокупација“. Нећемо погрешити ако кажемо да сећања учесника изнета у зборнику „Сутјеска“ значе да је тај мајдан откривен.

Иако у овом делу књиге учесници износе своја сећања, описују догађаје онако како они у њима живе данас после петнаест година и при томе најчешће причају о својим кретањима, патњама и тешкоћама, и овај део књиге је за изучавање значајан, јер даје масу података о оним „ситним“ збивањима у људима и око њих која се при студирању и у уопштавању искустава и извлачењу поука не могу миомићи. Без тога свака реконструкција догађаја, анализа и оцена била би површна, и била би то само бледа слика Сутјеске, а закључци, самим тим, непотпуни.

III

Издавање зборника „Сутјеска“ говори о једној новој оријентацији „Библиотеке из ратне прошлости наших народа“. Наиме, говори о новом у тражењу извора историских материјала, чак нових писаца и значи да се на нов начин даје прилог, од непосредних учесника за обраду Народноослободилачког рата.

Једно издавачко предузеће које објављује тако велики број разнородних дела, које има већи број библиотека и два часописа, има, разуме се, и више група читалаца. Међутим, за све те групе, без обзира на то за каква се дела „своје“ библиотеке интересују, књиге зборника „Сутјеска“ биће подједнако занимљиве и корисне.

Књизи „Сутјеска I“ могло би се замерити што радови у њој нису уједначени, има извесних непотребних понављања, увода итд. Могло је бити и потпунијих анализа и оцена догађаја, поступака и збивања уопште. Међутим, треба имати на уму да је књигу писало преко 30 аутора од којих сваки има свој стил и од којих се није могло тражити више од онога чега се сећају, а Уређивачки одбор је и настојао да материјали буду аутентични.

Кад се говори о опреми књиге онда се у приказу то најчешће изрази речима да је књига добро опремљена, илустрована бројним фотографијама, скицама, цртежима итд., зависно од тога шта се све у њој налази. Таква оцена те стране књиге „Сутјеска I“ не би била довољна. У њој је објављено преко 30 фотографија и ликовних прилога на тему Сутјеске. И сваки од тих радова није само илустрација већ прича дата у слици, сведочанство једне епопеје, докуменат једног бурног догађаја и стога сваки за себе повећава општу вредност књиге.

Кад човек прочита ову прву књигу не може се уздржати а да не постави питање: зашто се и раније није на овакав начин подстирао нашем читаоцу материјал о значајним догађајима из НОР-а? За обраду искустава, за рад у јединицама, за васпитање наших младих генерација, за школе и училишта, за све нас то су неопходне књиге. И, да их је више! Сасвим је разумљиво што нико не може боље и верније дати ток тако значајних догађаја нашег Народноослободилачког рата од његових учесника, од оних који су били актери збивања. Јер „многи и многи трагични и херојски моменти из те борбе мало су познати нашим народима. А баш то је најважније за наша садашња и будућа покољења, јер она треба да се напајају врлинама младића и дјевојака који су се гладни, слабо одјевени и до смрти изнурени борили и умиралли херојском смрћу, са вјером да тиме доприносе љепшем и сретнијем животу нових покољења.“⁴

Материјали објављени у књизи „Сутјеска I“, писани руком учесника велике и славне битке, и оних још око 300 радова који ће бити објављени у наредне три књиге (који су у припреми за штампу) значе итекако видан допринос испуњавању овог задатка који је пред све нас поставио друг Тито. А испуњење тог задатка је људски дуг и обавеза према онима који су херојски умиралли на Сутјесци.

⁴ Маршал Југославије Ј. Б. Тито, уводна реч зборника „Сутјеска“.